

Danuta Guzal-Dec, Magdalena Zwolińska-Ligaj

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

LOKALNE GRUPY DZIAŁANIA NA RZECZ WŁĄCZENIA SPOŁECZNEGO W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

LOCAL ACTION GROUPS FOR SOCIAL INCLUSION IN LUBLIN REGION

Słowa kluczowe: ekskluzja społeczna, inkluzja społeczna, rozwój inkluzywny, program LEADER, LGD

Key words: social exclusion, social inclusion, inclusive growth, LEADER programme, LAG

JEL codes: O17

Abstrakt. Celem pracy jest charakterystyka funkcjonowania lokalnych grup działania (LGD) w perspektywie 2014-2020 i ocena skali i zakresu oddziaływania LGD poprzez politykę włączenia społecznego na społeczności obszarów wiejskich i miejsko-wiejskich województwa lubelskiego. Cel został zrealizowany dzięki analizie literatury przedmiotu i dokumentów regulujących funkcjonowanie wszystkich 22 LGD z województwa lubelskiego oraz *desk research*. Zebrany materiał poddano analizie statystycznej z zastosowaniem statystyki opisowej oraz testu istotności różnic. Wykazano, że przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu w różnych jego wymiarach i obszarach zawarto w celach statutowych i strategiach rozwoju wszystkich LGD. Wśród nich wyodrębniono grupę szczególnie aktywnie realizujących politykę włączenia, jednak wykazano niską aktywność badanych LGD na rzecz rozwoju działań postulowanych w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej.

Wstęp

Wykluczenie społeczne (ekskluzja społeczna) jest zagadnieniem wielopłaszczyznowym i dynamicznym. Współcześnie pojawiają się coraz to nowe czynniki determinujące wykluczenie społeczne. Ekskluzja społeczna to zjawisko, w którym występuje kumulacja różnych wymiarów marginalności, co wynika z faktu, że człowiek jest zaangażowany równocześnie w wiele sfer życia. „Ekskluzja może oznaczać ułomną partycypację w sferze ekonomicznej, politycznej, kulturowej i społecznej, ale może dotyczyć tylko jednej z tych sfer lub obejmować jednocześnie kilka obszarów życia. To, w ilu i w których strefach uczestnictwa społecznego doświadczane jest wykluczenie, jaki jest odczuwany poziom deficytów, określa skalę poczucia deprecjacji” [Raczkowska 2012, s. 49].

W opinii badaczy problemu, marginalizacji źródłami ekskluzji mogą być trzy okoliczności wzajemnie się wzmacniające [Raczkowska 2012, s. 50]:

- jednostka wykluczana (indywidualne cechy człowieka),
- sytuacja wykluczająca (bariery dostępu do praw, usług i dóbr),
- społeczne funkcjonowanie jednostki (relacje z innymi członkami społeczności).

Problem wykluczenia społecznego to nie tylko problem Polski, ale także innych, nawet najbogatszych państw. W związku z tym na poziomie globalnym toczy się dyskusja nad tym, jak nie dopuszczać do rozszerzania się zjawiska wykluczenia społecznego. Jako przeciwstawienie dla wykluczenia społecznego poszukuje się rozwiązań ukierunkowanych na kapitalizm inkluzywny [Mączyńska 2014].

Rozwój inkluzywny odnosi się zarówno do tempa, jak i modelu wzrostu, które uważa się za powiązane i dlatego należy je wspólnie rozpatrywać. Koncepcja wskazująca, że zarówno tempo, jak i model wzrostu mają kluczowe znaczenie dla osiągnięcia dynamicznego, trwałego wzrostu gospodarczego, a także ograniczenia ubóstwa jest spójna z ustaleniami zawartymi w raporcie *Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development* [World Bank 2008]. Jak podkreślał Ricardo Hausmann [2014], inkluzywności nie powinno się rozpatrywać jako ograniczenie wzrostu, a raczej jako strategię jego przyspieszenia.

Koncepcja rozwoju inkluzywnego pozostaje w sprzeczności z wizją *homo oeconomicus*, bliska jest natomiast wizji *homo cooperativus*. Pod tym względem jest zbliżona do koncepcji rozwoju zrównoważonego. Wyróżnikiem koncepcji rozwoju inkluzywnego jest nacisk na równomierność w podziale wytworzonego dochodu w przekroju społecznym, gospodarczym i terytorialnym [Ranieri, Raquel 2013]. Koncepcje rozwoju inkluzywnego i rozwoju zrównoważonego stały się priorytetem wdrażanej przez Unię Europejską (UE) polityki spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej.

Jak podkreślał Wojciech Kosiedowski, koncepcja rozwoju inkluzywnego powinna zająć ważne miejsce nie tylko w polityce rządowej, ale także w działaniach jednostek samorządu terytorialnego. Wynika to z faktu, że dla tych jednostek priorytetem jest poprawa jakości życia wszystkich mieszkańców i spełnienie wielu warunków włączenia społecznego obywateli. Władze samorządowe są więc szczególnie predystynowane do inicjowania i prowadzenia różnego rodzaju przedsięwzięć na rzecz integracji lokalnych społeczności i kreowania postaw obywatelskich [Kosiedowski 2016].

Na obszarach wiejskich problem wykluczenia społecznego nabiera szczególnego wymiaru i znaczenia. Na obszarach tych można wskazać kilka splatających się uwarunkowań rozległości problemu. Pierwszym jest niedorozwój (w porównaniu z sytuacją obszarów miejskich) zagospodarowania infrastrukturalnego, tak w wymiarze ilościowym, jak i jakościowym. Ten niedostatek dostępności komunikacyjnej (transportowej i „cyfrowej”) dotyka szczególnie niepełnosprawnych i osoby starsze. Innym ważnym problemem jest niska, zwłaszcza dla kobiet, atrakcyjność lokalnych, wiejskich rynków pracy, która w powiązaniu z niedostatecznym systemem wsparcia zapewniającym opiekę nad dziećmi, utrudnia młodym kobietom wejście, a następnie powrót na rynek pracy. Innym uwarunkowaniem, odczuwalnym zwłaszcza w regionach wschodnich Polski, jest przywiązanie społeczeństwa do tradycyjnych ról kobiet. W konsekwencji obserwowana jest niska aktywność polityczna kobiet, zjawisko *glass ceiling* oraz niższy w porównaniu do mężczyzn poziom wynagrodzenia kobiet. Jak wskazują badania, problem wykluczenia ze względu na płeć bardzo powoli podlega pozytywnym zmianom [Sawicka 2009, Daniłowska 2017].

Promowanie włączenia społecznego, zmniejszania ubóstwa oraz rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich stało się priorytetem w rozwoju obszarów wiejskich UE. Postulaty te wdrażane są w ramach programu LEADER, a instytucją uczestniczącą w animacji grup defaworyzowanych stały się lokalne grupy działania (LGD).

Sally Shortall i Mark Shucksmith [1998] sugerowali, że animacja zmarginalizowanych grup i osób indywidualnych powinna być kontynuowana w ramach inicjatyw rozwojowych jako środek promowania włączenia, nawet po odnotowaniu zwiększonej zdolności do konstytuowania działań zbiorowych wspólnoty społecznej. Poszerzenie uczestnictwa i budowanie zdolności działań zbiorowych wymaga różnych umiejętności i może być procesem długotrwałym.

W pracy postawiono zatem następujące pytania badawcze: 1) na jakie wymiary i obszary wykluczenia LGD są potencjalnym antidotum; 2) jak definiowane są kategoryzowane grupy defaworyzowane w LSR LGD z terenu województwa lubelskiego; 3) czy, i w jakim zakresie włączenie społeczne identyfikowane jest wśród celów statutowych LGD funkcjonujących w województwie lubelskim; 4) jakie inicjatywy (formy działań) podejmują LGD w województwie lubelskim na rzecz włączenia społecznego.

Celem pracy jest charakterystyka funkcjonowania LGD w perspektywie 2014-2020 i ocena skali i zakresu oddziaływania LGD, poprzez politykę włączenia społecznego, na społeczności obszarów wiejskich i miejsko-wiejskich województwa lubelskiego.

Material i metodyka badań

Cel został zrealizowany dzięki analizie literatury przedmiotu, analizie dokumentów oraz *desk research*. Analiza dokumentów obejmowała m.in. dokumenty bezpośrednio regulujące funkcjonowanie wszystkich 22 LGD z terenu województwa lubelskiego (statuty LGD, lokalne strategie rozwoju (LSR) LGD na lata 2014-2020, w tym plany komunikacji). Dodatkowe źródło informacji stanowiły strony internetowe LGD. Zebrany materiał poddano analizie statystycznej z zastosowaniem statystyki

opisowej: analiza struktury, średnia arytmetyczna, odchylenie standardowe, oraz testu nieparpame-trycznego istotności różnic U Manna-Whitneya. Wykorzystano graficzne metody prezentacji danych.

LGD jako instytucja na rzecz włączenia społecznego

LGD funkcjonują z inicjatywy programu UE LEADER, zrzeszając obligatoryjnie przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, prywatnego i *non-profit*. Ich celem głównym jest działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, na którym są zlokalizowane. W przestrzeni wiejskiej LGD stanowią przykład aktywnie rozwijającej się współpracy międzysektorowej samorządów gminnych, tak mało jeszcze upowszechnionej w innych formach współpracy, np. klastrach.

W latach 2004-2013 LGD wykazały dynamiczny rozwój. Przejawem tego był wzrost liczby tych partnerstw w Polsce (ze 167 na koniec okresu pilotażowego – 2006 rok, do 336 na koniec 2013 roku), wzrost liczby członków LGD oraz poszerzenie katalogu celów od tych koncentrujących się na rozwoju gospodczym (od integracji społecznej po rozwój kapitału społecznego) do celów społeczno-gospodarczych (takich jak aktywizacja gospodarcza, włączenie społeczne).

Celem programu LEADER na lata 2014-2020, zgodnie z wytycznymi PROW na lata 2014-2020, jest wspieranie lokalnego rozwoju kierowanego przez społeczność na obszarach wiejskich, co odbywa się poprzez przygotowanie i realizację LSR, określanych dla tej perspektywy jako strategię rozwoju kierowanego przez społeczność [MRiRW 2013]. Zgodnie z ustawą o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności [Dz.U. 2015, poz. 378], LGD funkcjonują w formie stowarzyszeń, przy czym żadna grupa interesu nie może mieć więcej niż 49% głosów na poziomie podejmowania decyzji oraz co najmniej 50% przedstawicieli w organie podejmującym decyzje powinno pochodzić spoza sektora publicznego. Zgodnie z wymogami PROW 2014-2020, minimum 50% budżetu LSR przeznaczonego na realizację poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” przeznaczone jest na przedsięwzięcia związane z tworzeniem lub utrzymaniem miejsc pracy.

Zakres tematyczny instrumentu „Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność” – RLKS (ang. CLLD) obejmuje m.in. działania na rzecz poprawy zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy, przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, rozwój ekonomii społecznej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym, rewitalizację fizyczną, gospodarczą i społeczną ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich. LGD identyfikują na swoim terenie grupy wykluczone i zagrożone wykluczeniem – grupy defaworyzowane. Grupy te powinny być określone w LSR i powinno to wynikać z analizy SWOT. Należy także wskazać metody komunikacji z takimi grupami oraz określić rodzaje operacji, które będą im dedykowane wraz ze wskazaniem udziału finansowego takich operacji w budżecie LSR.

Z uwagi na to, że LGD wykazują duży potencjał w zakresie animowania przedsiębiorczości społecznej na terenach wiejskich i miejskich, sugeruje się, aby aktywnie włączyły się w tworzenie jak najlepszych warunków dla rozwoju ekonomii społecznej na swoim obszarze, zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) oraz treścią poszczególnych programów przewidujących realizację RLKS¹ [MRiRW 2015, s. 13-14].

¹ W szczególności w zakresie: 1) włączania przedsiębiorstw społecznych; 2) poszukiwania możliwości wspierania operacji w zakresie rolnictwa społecznego obejmujących działania w zakresie reintegracji społecznej oraz rehabilitacji społecznej i zawodowej; 3) budowania mechanizmów inicjowania, tworzenia i działania powiązań kooperacyjnych na poziomie lokalnym, uwzględniających przedsiębiorstwa społeczne; 4) wspierania metodycznego i animacyjnego włączenia przedsiębiorstw społecznych w działające i inicjowane przedsięwzięcia kooperacyjne (m.in. identyfikacja nisz rynkowych), w tym szczególnie inicjatywy klastrowe w obszarze aktywizowania środowisk lokalnych i rozwoju obszarów wiejskich i miejskich, aktywizowanie środowisk lokalnych, prowadzące do nawiązywania partnerstw i wspólnych inicjatyw; 5) wykorzystania LGD jako animatorów przedsiębiorczości społecznej na terenach wiejskich i miejskich, np. stworzenie Forum Partnerstw Lokalnych mających na celu promowanie idei partnerstwa, wspieranie współpracy pomiędzy partnerstwami oraz zbieranie i upowszechnianie wiedzy o istniejących partnerstwach; 6) współpracy z ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej oferującymi usługi animacji lokalnej, inkubacji podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych oraz w miarę możliwości w obszarze wsparcia „biznesowego” dla istniejących już przedsiębiorstw społecznych.

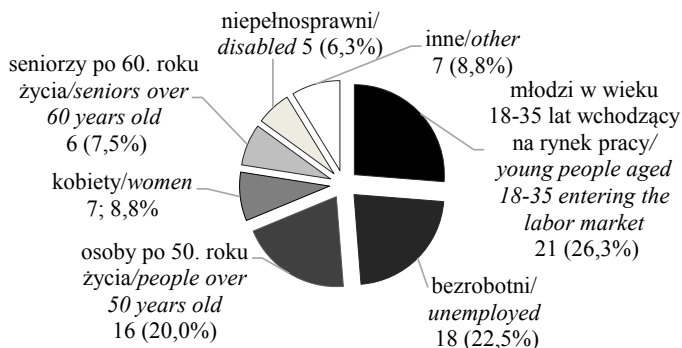
LGD pozwalają zatem usprawnić procesy włączenia w odniesieniu do wykluczenia indywidualnego oraz w zakresie deficytów społecznego funkcjonowania jednostki w sytuacjach wykluczających, ponieważ oferują wsparcie indywidualne, szkoleniowe dotyczące funkcjonowania na rynku pracy, a także projekty integracji społecznej, a ponadto zidentyfikowane grupy defaworyzowane mają ułatwiony dostęp do partycypacji w przedsięwzięciach realizowanych w ramach LSR.

Aktywność LGD z województwa lubelskiego na rzecz włączenia społecznego

W województwie lubelskim wszystkie gminy wiejskie i miejsko-wiejskie były stowarzyszone w LGD od perspektywy w latach 2007-2013. Według stanu na 20.06.2017 w województwie lubelskim funkcjonowały 22 LGD [<http://www.ksow.pl>]. LGD objęte badaniami zrzeszały od 5 do 17 samorządów. Średnia wielkość obszaru dla tych LGD wyniosła 1085 km² (odchylenie standardowe 482,73), a średnia liczba mieszkańców 62 119,5 (odchylenie standardowe 28091,13)². Budżet LSR średnio kształtował się dla okresu programowania 2014-2020 na poziomie 7 971 781,52 zł, przy odchyleniu standardowym 2 977 579,68.

W kontekście analizy oddziaływania LGD objętych badaniami na problem wykluczenia społecznego interesujące wydaje się poznanie struktury członkowskiej tych organizacji w organach decyzyjnych. W radach LGD (organie uchwałodawczym) udział kobiet wynosił 47,2%, w 6 przypadkach (27,3% ogółu) kobiety były przewodniczącymi rad, natomiast udział kobiet w zarządach wynosił 52,7%, w 15 LGD (68,2% ogółu) były one przewodniczącymi zarządów. Udział kobiet w strukturach decyzyjnych LGD był zatem wysoki w porównaniu do ich udziału w strukturach władz w samorządach gminnych, gdzie w województwie lubelskim w wyborach samorządowych z 2014 roku na stanowiska wójtów/burmistrzów wyłoniono 10,3% kobiet, na stanowiska radnych 24,0%, na stanowiska sołtysów 34,8% [<http://lublin.stat.gov.pl>]. W tym kontekście LGD jawią się jako organizacje umożliwiające włączenie społeczne kobiet w aspekcie aktywności politycznej.

W związku z aktualizowaniem LSR na lata 2014-2020 (nazywanych zamiennie dla tego okresu strategiami rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność) w badaniach sytuacji społeczno-gospodarczej na obejmowanym terenie LGD identyfikowały grupy defaworyzowane (rys. 1). W grupach zagrożonych wykluczeniem, zaliczonych do defaworyzowanych w LSR, znaleźli się przede wszystkim: młodzi w wieku 18-35 lat wchodzący na rynek pracy, bezrobotni oraz osoby po 50. roku życia (te grupy jako defaworyzowane zidentyfikowano w ponad 70% badanych LGD). W przypadku bezrobotnych, w siedmiu na 18 przypadków byli to długotrwale bezrobotni. Relatywnie rzadziej (około 30%) wśród defaworyzowanych wskazywano kobiety, seniorów po 60. roku życia i niepełnosprawnych. W przypadku kobiet wskazywane były w

Rysunek 1. Struktura grup defaworyzowanych zidentyfikowanych w LSR badanych LGD

Figure 1. Structure of disadvantaged groups identified in LSR of LAGs surveyed

Źródło: opracowanie własne na podstawie LSR badanych LGD

Source: own study based on LDS of LAGs surveyed

² Dane GUS według stanu na 31.12.2013.

szczegółności młode matki wychowujące dzieci w wieku przedszkolnym, które nigdy nie podjęły zatrudnienia, kobiety powracające po urlopie macierzyńskim na rynek pracy, a także samotnie wychowujące dzieci. Wśród pozostałych wskazań grup defaworyzowanych byli: korzystający z ośrodków pomocy społecznej – 3 wskazania, mieszkańcy miejscowości peryferyjnych w stosunku do siedzib gmin – 2, oraz właściciele małych gospodarstw niespecjalistycznych i organizacje pozarządowe – po jednym wskazaniu.

Wysoki udział kobiet w strukturach władzy LGD nie przekładał się na preferencje i częstsze wskazywanie kobiet w statusie defaworyzowanych, co umożliwiałoby im większy dostęp do wsparcia przez LGD. Wyniki testu nieparpametrycznego istotności różnic Manna-Whitneya pozwoliły stwierdzić, że nie pozostawała w statystycznie istotnym związku zależność między udziałem kobiet w radzie a wskazywaniem kobiet jako grupy defaworyzowanej ($U = 57$, $p = 0,95$). Podobna sytuacja (brak istotności statystycznej) wystąpiła w przypadku zależności między udziałem kobiet w zarządzie a wskazywaniem kobiet jako grupy defaworyzowanej ($U = 55$, $p = 0,84$). W świetle powyższych wyników badane LGD jawią się jako organizacje bezstronne, respektujące równouprawnienie.

Tabela 1. Cele statutowe badanych LGD
 Table 1. The statutory objectives of the examined LAGs

Cele/Objectives	Liczba wystąpień/ Number of occurrences	% ogółu/ of the total
Wspieranie osób niepełnosprawnych/Supporting people with disabilities	8	36,36
Aktywizacja zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem/Professional activation of people at risk of exclusion	6	27,27
Promocja i organizacja wolontariatu/Romotion and organization of volunteering	6	27,27
Wspieranie samozatrudnienia zagrożonych wykluczeniem/Supporting of self-employment of threatened with exclusion	5	22,72
Działalność charytatywna/Charity activity	4	18,18
Przeciwdziałanie patologiom społecznym/Prevention of social pathologies	4	18,18
Upowszechnianie zasady równych szans kobiet i mężczyzn/Promoting the principle of equal opportunities for women and men	4	18,18
Wspieranie osób starszych/Supporting the elderly	4	18,18
Prowadzenie działań na rzecz ekonomii społecznej/Carrying out activities for the social economy	3	13,64
Ograniczanie ubóstwa/poverty reduction	2	9,1
Rehabilitacja zawodowa i społeczna inwalidów/Vocational and social rehabilitation of disabled	2	9,1
Upowszechnianie i ochrona praw kobiet/Dissemination and protection of women's rights	2	9,1
Integracja społeczna/social integration	1	4,5
Organizowanie i wspieranie przedsięwzięć edukacyjnych dla grup zagrożonych wykluczeniem społecznym/Organizing and supporting educational activities for groups at risk of social exclusion	1	4,5
Pomaganie rodzinom i osobom będącym w trudnej sytuacji życiowej i wyrównywanie ich szans, a szczególnie dzieci/Helping families and people in distress and leveling their chances, especially children	1	4,5
Zapewnienie równego dostępu obywateli do informacji/Ensuring equal access of citizens to information	1	4,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie LSR badanych LGD
 Source: own study based on LDS of LAGs surveyed

Wśród celów statutowych wskazanych w zaktualizowanych dla okresu 2014-2020 statutach LGD, w większości (20 LGD – 90,9% ogółu), ale w różnym stopniu uogólnienia wskazano cele bezpośrednio dotyczące włączenia społecznego. W białkopodlaskiej LGD celów takich nie wyartykułowano, a w LGD „Ziemia Chełmska” ujęto tylko zapis „upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach związanych z aktywizacją ludności na obszarach wiejskich i małych miast”. Natomiast wśród celów szczegółowych zaktualizowanych LSR włączenie społeczne grup defaworyzowanych zostało wskazane w 8 (36,4% ogółu) badanych LGD [Guzal-Dec, Zwolińska-Ligaj, 2017].

Cele statutowe w zakresie włączenia społecznego odnoszą się głównie do promowania „włączenia do aktywności na rynku pracy”. Tym samym ukierunkowane są na najliczniej zidentyfikowane na terenie badanych LGD grupy defaworyzowane, a więc: wchodzących na rynek pracy, ludność w wieku 50+ i bezrobotnych (w tym długotrwale). Relatywnie często wskazywane były także cele, takie jak rozwój i promocja wolontariatu i działalności charytatywnej, które można by określić jako cele biernej polityki włączenia, jeżeli chodzi o ludność aktywną zawodowo, natomiast niezwykle pożądane w przypadku osób nieaktywnych (seniorów). Przedstawiony katalog celów jest bardzo zróżnicowany, co należy postrzegać jako pozytywne w kontekście realizowania przez LGD polityki włączenia społecznego, i odnosi się do różnych wymiarów i rodzajów wykluczenia, nie tylko o charakterze ekonomicznym. Jako negatywne, w aspekcie oceny aktywności w tym obszarze, należy zaś wskazać niedostateczne promowanie równego dostępu do informacji³.

W LGD objętych badaniami do grup defaworyzowanych adresowane były bezpośrednio trzy rodzaje działań, pomagające włączyć ich w aktywność społeczno-gospodarczą: 1) wsparcie tworzenia nowych miejsc pracy; 2) podnoszenie kompetencji z zakresu przedsiębiorczości i wiedzy w zakresie zakładania działalności gospodarczej; 3) integracja społeczna grup defaworyzowanych, ze szczególnym uwzględnieniem integracji międzypokoleniowej. Ponadto na poprawę jakości życia osób defaworyzowanych (podobnie jak w przypadku pozostałych członków społeczności lokalnych) wpływały wszelkie działania miękkie (np. organizacja imprez), jak i rozwój ogólnodostępnej infrastruktury, w tym rekreacyjnej.

Dodatkowo można wskazać kilka ponadstandardowych przykładów aktywności ukierunkowanych na włączenie działań realizowanych przez badane LGD, takich jak:

- wyjazdy studyjno-szkoleniowe w zakresie dobrych praktyk związanych z ochroną, profilaktyką zdrowotną przeciwdziałaniu zjawiskom patologicznym i antyspołecznym (LGD „Ziemia Kraśnickiej”) oraz wzrostem aktywności ludzi młodych w kierunku przedsiębiorczości – LGD „Krasnystaw Plus”, LGD „Owocowy Szlak”;
- utworzenie Centrum Edukacji Zawodowej i Aktywizacji, Akademia Start-up (LGD „Krasnystaw Plus”), tworzenie start-upów (LGD „Zielony Pierścień”);
- realizacja międzynarodowego projektu współpracy „Kreator przedsiębiorczości”, którego odbiorcą jest młodzież zdiagnozowana jako grupa defaworyzowana, ukierunkowanego na naukę praktycznej przedsiębiorczości (LGD „Owocowy Szlak”);
- organizacja kampanii na rzecz włączenia społecznego (LGD „Doliną Wieprza i Leśnym Szlakiem”);
- tworzenie sieci wymiany doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie integracji społecznej, utworzenie Inkubatora Aktywności Społecznej (LGD „Kraina wokół Lublina”).

Wśród przykładów przedsięwzięć, w których LGD podjęły współpracę z innymi instytucjami na rzecz włączenia społecznego grup defaworyzowanych, należy wskazać szczególnie projekt „Liderki Roztocza Tomaszowskiego” zrealizowany w ramach Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich w latach 2015-2016 przez LGD „Roztocze Tomaszowskie”. Celem projektu

³ Jednak w planach komunikacji LGD ze społecznością lokalną obligatoryjne jest wskazanie narzędzi i działań komunikacji z osobami z grup defaworyzowanych, a w tym informowania o wsparciu. Wymóg ten spełniły wszystkie badane LGD.

był wzrost zaangażowania 45 liderów powiatu tomaszowskiego w rozwiązywanie problemów społeczności lokalnej oraz aktywne i skuteczne włączenie ich do życia publicznego przez udział w działaniach szkoleniowo-warsztatowych. W 2017 roku rozpoczęto dwa partnerskie projekty na rzecz samozatrudnienia defaworyzowanych: „Mój biznes – wsparcie przedsiębiorczości kobiet w wieku 30 lat i więcej z podregionu białskiego” realizowany przez Białkopodlaską Fundację Rozwoju w partnerstwie z Lokalną Grupą Działania „Jagiellońska Przystań” oraz projekt pn. „Mój pomysł – mój biznes – mój sukces” realizowany przez Lubelską Fundację Rozwoju wraz z partnerami LGD: „Krasnystaw Plus”, „Owocowy Szlak”, „Ziemi Kraśnickiej”, „Zapiecek”, którego efektem ma być utworzenie 122 mikroprzedsiębiorstw na terenie województwa lubelskiego oraz zapewnienie im wsparcia w początkowym okresie funkcjonowania.

Ważnym czynnikiem usprawniającym realizowaną politykę włączenia i integracji społecznej przez LGD jest możliwość wyodrębnienia w strukturze organizacyjnej biura LGD stanowiska właściwego kompetencyjnie temu działaniu. Warto podkreślić, że w 5 (22,7% ogółu) badanych LGD, wykazujących się wysoką aktywnością w oddziaływaniu na włączenie społeczne w biurach LGD zatrudnieni byli specjaliści ds. komunikacji i animacji (LGD: „Krasnystaw Plus”, „Ziemi Kraśnickiej”, „Kraina wokół Lublina”, „Zielony Pierścień”, „Zapiecek”).

Wnioski

1. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu w różnych jego wymiarach (indywidualny i grupowy) i obszarach (ekonomicznym i pozaekonomicznym) zawarte było w celach statutowych i strategiach rozwoju badanych organizacji.
2. Cele statutowe w zakresie włączenia społecznego ukierunkowane były głównie na zwiększenie aktywności grup wykluczonych na rynku pracy. W grupach zagrożonych wykluczeniem na badanym terenie znaleźli się przede wszystkim osoby młode wchodzące na rynek pracy, bezrobotni oraz osoby po 50. roku życia.
3. Obiektywna identyfikacja grup defaworyzowanych to na wstępie dobry warunek dla skuteczności polityki włączenia prowadzonej przez LGD.
4. Podstawowy realizowany we wszystkich badanych LGD zakres działań na rzecz włączenia społecznego obejmował: wsparcie tworzenia nowych miejsc pracy, podnoszenie kompetencji z zakresu przedsiębiorczości i wiedzy w zakresie zakładania działalności gospodarczej, integrację społeczną grup defaworyzowanych, ze szczególnym uwzględnieniem integracji międzypokoleniowej.
5. Wśród badanych LGD można wyodrębnić grupę szczególnie aktywnie realizujących politykę włączenia, przez dywersyfikację realizowanych indywidualnie form działań, ale także podejmowanie współpracy z innymi LGD i innymi instytucjami w celu zwiększenia skali realizowanej pomocy.
6. Funkcjonowanie w strukturze biur LGD stanowisk ds. komunikacji i animacji sprzyja zwiększaniu aktywności w realizowanej przez LGD polityce włączenia społecznego.
7. Wobec działań postulowanych w KPRES do realizacji przez LGD niska jest aktywność badanych LGD na rzecz jej rozwoju. Dalszych pogłębionych badań empirycznych wymaga ocena skutków podjętych i planowanych działań oraz ocena *ex post*. Potrzebne jest uzyskanie opinii zwrotnej przedstawicieli grup defaworyzowanych odnośnie oceny skali i zakresu wsparcia, a także sposobu dotarcia do informacji o wsparciu.

Literatura

- Daniłowska Alina. 2017. „Glass ceiling” problem in rural areas in Poland”. *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings* 46: 48-53.
- Guzal-Dec Danuta, Magdalena Zwolińska-Ligaj. 2017. „Local Action Groups as new organisations in rural development an example of the Lublin region (Poland)”. *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings* 44: 58-68.

- Hausmann Ricardo. 2014. „The Economics of Inclusion”. *Economics* 7, November 2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/inclusiveness-key-strategy-for-growth-by-ricardo-hausmann>, dostęp 20.06.2017.
- Kosiedowski Wojciech. 2016. „Koncepcja rozwoju inkluzywnego i jej realizacja w Europie Środkowo-Wschodniej”. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 5: 78-79.
- Mączyńska Elżbieta. 2014. „Polska transformacja a kapitalizm inkluzywny”. *Mazowieckie Studia Regionalne* 15: 13-28.
- MRiRW. 2013. *PROW na lata 2014-2020*. Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- MRiRW. 2015. *Poradnik dla lokalnych grup działania w zakresie opracowania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014-2020*. Warszawa: Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Raczkowska Małgorzata. 2012. „Ekskluzja społeczna na obszarach wiejskich w Polsce”. *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* 99 (4): 49-56.
- Ranieri Rafael, Almeida Ramos Raquel. 2013. “Inclusive growth: Building up a concept”. *International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG), Working Paper 104*. Brasilia: International Policy Centre for Inclusive Growth, United Nations Development Programme.
- Sawicka Janina. 2009. Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy i w rolnictwie. [W] *Raport. Kongres Kobiet Polskich 2009. Kobiety dla Polski, Polska dla Kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009*, red. J. Piotrowska, A. Grzybek, 24-34. Warszawa: Fundacja Feminoteka.
- Shortall Sally, Mark Shucksmith. 1998. “Integrated rural development: issues arising from the Scottish experience”. *European Planning Studies* 6 (1): 73-88.
- Uchwała nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej”*. Dz.Urz. nr 0. poz. 811.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności*. Dz.U. 2015, poz. 378.
- World Bank. 2008. *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Washington, DC: Commission on Growth and Development.
- http://lublin.stat.gov.pl/files/gfx/lublin/pl/defaultstronaopisowa/1235/1/1/sam_teryt_2015.pdf.
- <http://www.ksow.pl>, dostęp 20.06.2017.

Summary

The aim of the study was to characterize the functioning of the Local Action Groups (LAGs) in the 2014–2020 perspective and to assess the scale and extent of LAGs impact through the social inclusion policy for rural and urban-rural communities in Lublin voivodship. The aim was achieved through the analysis of literature as well as documents regulating the functioning of all 22 LAGs in Lubelskie Voivodship. The desk research method was also used. In the analysis of the research material elements of descriptive statistics and the significance test of differences were used. It has been demonstrated that counteracting social exclusion in various dimensions and areas was outlined in the statutory purposes and development strategies of all LAGs. Among the LAGs investigated there are entities that actively implement the policy of inclusion. However, the activity of LAGs surveyed in the activities undertaken under the National Program for the Development of Social Economy is low.

Adres do korespondencji
 dr Danuta Guzal-Dec (orcid.org/0000-0002-2143-1649)
 dr inż. Magdalena Zwolińska-Ligaj (orcid.org/0000-0001-6770-7092)
 Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
 ul. Siderska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
 e-mail: danuta_guzal-dec@wp.pl, zwolinska@wp.pl